

Pirma dalis

PAMOKA

I skyrius

PAMOKA

Ekonomiką persekioja kur kas daugiau paklydimų nei kurią nors kitą žmogaus žinijos sritį. Tai nėra atsitiktinumas. Tam tikri šiam dalykui būdingi sunkumai pakankamai dideli, tačiau juos tūkstantį kartų padidina vienas veiksnys, neturintis reikšmės, tarkime, matematikai ar medicinai – savanaudiškų grupinių interesų spaudimas. Nors kiekviena grupė turi ekonominių interesų, kurie sutampa su visų interesais, tačiau, kaip matysime, kiekviena grupė taip pat turi interesų, kurie yra antagonistiniai visų kitų grupių interesams. Jei tam tikra valstybės politika ilgainiui būna naudinga visiems, tai kita politika bus naudinga tik vienai grupei, pažeidžiant kitų grupių interesus. Ta grupė, kuriai ši politika bus naudinga, būdama tiesiogiai ja suinteresuota, prieš ją atkakliai ir įtikinamai. Ji samdys geriausius protus, kad tie visą savo laiką skirtų jų reikalo pateisinimui. Ir jie galiausiai arba įtikins visuomenę, kad tas reikalas teisingas, arba ją taip supainios, kad aiškiai suvokti dalyką bus beveik neįmanoma.

Be šio grupinio spaudimo, yra dar kitas svarbus veiksnys, kuris kasdien gimdo naujas klaidingas ekonomines idėjas. Tai atkaklus žmonių polinkis matyti tik tiesioginius kurios nors politikos rezultatus arba tik tai, kaip ta politika veikia kurią nors atskirą grupę, nesiaiškinant, kokie ilgainiui bus jos padariniai ne tik šiai atskirai grupei, bet visoms grupėms. Ši mąstymo klaida – tai antrinių padarinių nepaisymas.

Tuo iš esmės ir skiriasi geras ekonomistas nuo blogo. Blogas ekonomistas mato tik tai, kas iš karto krenta į akis; geras ekonomistas žvelgia toliau. Blogas ekonomistas mato vien tiesioginius siūlomo kurso padarinius; geras ekonomistas žvelgia taip pat į tolesnius ir netiesioginius padarinius. Blogas ekonomistas mato vien tą poveikį, kurį tam tikra politika turėjo ar turės kuriai nors atskirai grupei; geras ekonomistas aiškinasi

taip pat ir tai, koks bus tokios politikos poveikis visoms grupėms.

Toks skirtumas iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti akivaizdus. Reikalavimas žvelgti į visus tam tikros politikos padarinius gali pasirodyti elementarus. Argi kiekvienas iš savo asmeninio gyvenimo nežino, kad galima atsiduoti įvairiausiems malonumams, kurie žavūs tą akimirką, bet galiausiai yra pražūtingi? Argi kiekvienas vaikas nežino, kad susirgs, jei persivalgys saldinių? Argi girtuokliaujantis žmogus nežino, kad naikina savo kepenis ir trumpina savo gyvenimą? Argi Don Žuanas nežino, kad jam gresia didžiuliai pavojai, pradedant šantažu ir baigiant liga? Galiausiai, pritaikant tai ekonominei, nors vis dar asmeninei sričiai, argi dykinėtojas ir švaistūnas net savo triumfuojančio siautulio akimirką nežino, kad ateityje jo laukia skurdas ir skolos?

Tačiau įžengus į valstybės ekonomikos sritį, šios elementarios tiesos nustoja būti paisomos. Čia gausu žmonių, šiandien laikomų žymiais ekonomistais, kurie smerkia taupumą ir rekomenduoja švaistymą valstybės mastu kaip ekonominio išganymo kelią; o kam nors nurodžius ilgalaikius tokios politikos padarinius, jie įžūliai ir lengvabūdiškai, tarsi sūnūs paklydėliai tėvui, atsako: „Ilgainiui visi išmirsime“. Ir šie lėkšti sąmojai laikomi triuškinančiomis epigramomis ir brandžios išminties krislais.

Tačiau mūsų tragedija yra ta, kad jau dabar jaučiame ilgalaikius padarinius politikos, vykdytos tolimoje ir netolimoje praeityje. Šiandien jau yra tas rytojus, kurio blogas ekonomistas ragino nepaisyti. Ilgalaikiai tokios ekonominės politikos padariniai gali išryškėti per keletą mėnesių. Kiti gali nepasireikšti net keletą metų. Dar kiti gali būti nematomi ištisus dešimtmečius. Bet kiekvienu atveju šie ilgalaikiai padariniai slypi politikoje taip pat, kaip viščiukas kiaušinyje arba gėlė sėkloje.

Tad šiuo požiūriu visa ekonomika gali būti suglausta į vieną pamoką, o ta pamoka suglausta į vieną sakinį. *Ekonomikos menas – tai ne vien tiesioginių, bet ir netiesioginių kiekvieno veiksmo ar veikimo politikos padarinių analizė, atskleidžianti jų poveikį ne vienai kuriai nors grupei, bet visoms grupėms.*

2

Devyni dešimtadaliai ekonominių paklydimų, kurie šiandienos pasauliui daro tokią milžinišką žalą, yra šios pamokos nepaisymo rezultatas. Visus juos lemia du svarbiausi paklydimai: tai, kad žvelgiama tik į tiesioginius veiksmo ar siūlymo padarinius, ir tai, kad žvelgiama tik į padarinius kuriai nors atskirai grupei ir nekreipiama dėmesio į kitas.

Žinoma, gali būti ir priešinga klaida. Svarstydami tam tikrą politiką, turime kreipti dėmesį *ne tik* į ilgalaikį jos poveikį visai visuomenei. Šią klaidą dažnai darydavo klasikiniai ekonomistai. Tai pasireikšdavo savotišku negailestingumu likimui tų grupių, kurias iš karto skaudžiai paliesdavo tam tikros ekonominės politikos ir raidos padariniai, nors ilgainiui ir galiausiai paaiškėdavo, kad ji visiems yra naudinga.

Bet šiandien palyginti mažai žmonių daro šią klaidą; ir daugiausia tai – profesionalūs ekonomistai. Dažniausiai sutinkama šiandienos klaida,

kuri nuolat kartojama beveik kiekviename pokalbyje ekonomikos temomis ir daugumoje politinių kalbų, kuri yra tapusi pagrindiniu „naujosios“ ekonomikos sofizmu, – tai koncentravimasis prie trumpalaikių politikos padarinių konkrečioms grupėms, nekreipiant dėmesio į ilgalaikį jos poveikį visai visuomenei ar nepakankamai įvertinant tą poveikį. „Naujieji“ ekonomistai giriasi tuo, kad jie vykdo vos ne revoliucinį perversmą „klasikinių“ arba „dogmatinių“ ekonomistų metodų požiūriu, nes žvelgia į trumpalaikius padarinius, tuo tarpu anie jų dažnai nepaisydavę. Tačiau patys nepaisydami ilgalaikių padarinių arba juos menkindami, jie daro daug didesnę klaidą. Per kruopščiai ir smulkmeniškai tiriamus medžius jie nemato miško. Jų metodai ir išvados dažnai itin reakcingos. Dažnai jie patys nustemba suvokę, kad jų mintys sutampa su XVII amžiaus merkantilizmu. Iš tikrųjų jie kartoja visas senąsias klaidas (arba kartotų, jei nebūtų tokie nenuoseklūs), kurių, kaip tikėjomės, galutinai padėjo mums atsikratyti klasikiniai ekonomistai.

3

Dažnai su apgailestavimu pažymima, kad blogi ekonomistai geriau pateikia savo paklydimus nei geri ekonomistai savo tiesas. Dažnai skundžiamasi, kad labiau tikima demagogais, kurie ištribūnų skelbia ekonomines nesąmones, negu garbingais žmonėmis, kurie mėgina parodyti jų klaidas. Bet pagrindinė šio reiškinio priežastis neturėtų būti mįslė. Priežastis yra ta, kad demagogai ir prasti ekonomistai skelbia dalines tiesas. Jie kalba tik apie tiesioginį siūlomos politikos poveikį arba apie jos poveikį kuriai nors vienai grupei. Šiuo požiūriu jie dažnai gali būti teisūs. Atsakymas tokiomis atvejais turi parodyti, kad siūloma politika taip pat turės tolimesnių ir mažiau geidžiamų padarinių arba kad ji bus naudinga vienai grupei, pažeidžiant kitų grupių interesus. Atsakant reikėtų dalinę tiesą papildyti ir pataisyti kita tiesa. Bet norint išaiškinti visus siūlomos politikos padarinius (ir į juos atsižvelgti), dažnai prireikia ilgo ir sudėtingo minties dėstymo. Klausytojų daugumai sunku tokią dėstymo eigą sekti, jiems greitai nusibosta ir jie darosi neatidūs. Blogi ekonomistai racionalizuoja šį intelektualinį silpnumą ir tingumą, tikindami auditoriją, kad jai ir nereikia stengtis sekti samprotavimo eigos ir vertinti jo pagrįstumo, – nes visas šis aiškinimas esąs tik „klasicizmas“, „laissez faire“, „kapitalizmo apologetika“ ar dar koks kitas įžeidimui tinkamas apibūdinimas.

Bendru pavidalu išdėstėme pamokos esmę ir paklydimus, trukdančius ją išmokti. Bet pamoka nepasieks tikslo ir paklydimai liks neatpažinti, jeigu jų abiejų neilustruosime pavyzdžiais. Šie pavyzdžiai padės mums pereiti nuo paprasčiausių ekonomikos problemų prie sudėtingiausių ir sunkiausių. Jie padės mums išmokti surasti pirmiausia šiurkščiausias, akivaizdžiausias klaidas, o po to ir pačias rafinuočiausias bei sunkiausiai išvengiamas, ir padės jų išvengti. Dabar imamės šio uždavinio.